

ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО СОЦІАЛІЗАЦІЮ УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Однією з важливих проблем сучасності є необхідність підвищити ефективність соціалізації учнів загальноосвітньої школи, що передбачає виховання в них активної громадянської позиції, усвідомлення себе спільнотою – українським народом. На актуальності цієї проблеми для сучасної України акцентують увагу відомі науковці – Іван Бех, Василь Кремень, Микола Гузик, Валерія Пекельна, Олександра Савченко, Ольга Сухомлинська, Васирина Хайруліна та ін. Проблема школяра знайшла відображення у працях видатного педагога ХХ ст. Василя Олександровича Сухомлинського. Серед найважливіших праць, присвячених даній проблемі, слід назвати такі, як: «Серце віддаю дітям», «Як виховати громадянина», «Педагогіка серця», «З чого починається громадянин», «Лист дочці», «Слово до спадкоємця», «Методика виховання колективу», «Сто порад вчителю» та інші. Не можливо не згадати його статті з вищеназваних праць, в яких безпосередньо розкриваються питання соціалізації учнівської молоді: «Процес соціалізації», «Радість, доброта, сила і совість у дитячому колективі», «Трудове життя колективу як одна з найважливіших передумов формування виховного впливу колективу на особистість», «Як поглиблювати виховну роботу з батьками в міру росту й розвитку дитини», «Що можна й чого не можна обговорювати в шкільному колективі», «Як донести до розуму й серця підлітків і юнацтва дух сучасності» та ін.

У практиці навчальних закладів є багато шляхів соціалізації юнаків і дівчат. Це і збільшення в навчальних планах для різних класів питомої ваги суспільно-гуманітарних предметів (краєзнавство, фольклор, українознавство, козацька педагогіка, етнопедагогіка, екологія тощо), і включення учнів у різноманітні види діяльності, під час якої створюються сприятливі умови для саморозвитку особистості. А досягнути цього можна, за словами Василя Сухомлинського, тільки в єдності «праці і всього духовного ладу життя людини», максимального використання «...можливостей користування скарбами культури, створеної людством» [1, с.146]. За твердженням В. Сухомлинського, «моральне достоїнство людини вимірюється не тільки тим, як вона оцінює навколишню дійсність, а насамперед її активною діяльністю» [2, с. 36].

Крім цього учні відвідують спецкурси та факультативи, які допомагають пізнати історію, культуру та побут українського народу. Їх участь у різноманітних гуртках: правознавчому, фольклорному, народознавчому, туристсько-краєзнавчому, історичному, драматичному та ін.

розвивають здібності школярів Соціалізації особистості сприяє залучення вихованців до інноваційних форм учнівського самоврядування, спрямоване на усвідомлення учнями значимості участі у вирішенні важливих справ громадського життя, що у подальшому самоствердженні забезпечує їх активну позицію. Соціалізації учнів сприяє і їх участь у різних акціях («Громадянин») і проектах («Громадянська освіта – Україна»). Девіз останньої: «Знати і виконувати обов'язки перед своєю країною, своєю сім'єю і школою, перед майбутніми поколіннями (охорона природи, збереження традицій свого краю, патріотизм)», «говорить сам за себе».

Для вироблення особистісного «Я» вагомим є вивчення предмету «Громадянська освіта», участь школярів у виховних заходах під девізом «Україна моя, Україна, я для тебе на світі живу», які здійснюються на основі пізнання джерел української духовності, національній ідеї, на героїчних традиціях українського народу. За твердженням В. Сухомлинського, «кожне молоде покоління, що стає на шлях самостійного життя, повинно не тільки увібрати все те краще, чого досягли старші покоління, а й піднятися на вищий ступінь духовного розвитку» [2, с. 36].

Незважаючи на існуючий досвід соціалізації учнівської молоді, варто зазначити, що ця робота нерідко проводиться безсистемно, фрагментарно, трафаретно, не враховує вікових та індивідуальних особливостей учня, акцентуючи увагу на розв'язанні цього питання переважно у основній та старшій школі. І, незважаючи на те, що в сучасній початковій школі розв'язанню проблеми соціалізації молодших школярів сприяє вивчення курсу «Я і Україна», що значна частина вчителів, батьків, організаторів позашкільної роботи визнають актуальною проблему соціалізації учнів загальноосвітньої школи першого ступеня, ця робота проводиться недостатньо.

Цікавий досвід соціалізації школярів накопичений при викладанні у семикласній трудовій школі південних областей України в 1920-1930-тих роках такого предмету, як культурознавство. Термін «культурознавство» ототожнювався з сучасним поняттям «суспільствознавство». Зауважимо, що вивчення цієї дисципліни передбачалося дітьми від 8 до 13 років. Тобто передбачалось, що це буде безперервний процес. А, як зазначав В. Сухомлинський, «важливою умовою розвитку індивідуальних нахилів, розкриттю обдарувань і таланту є різноманітна творча праця всіх учнів – від першого до випускного класу, створення в школі атмосфери творчої праці» [3, с. 89]. Мета викладання даного предмету полягала в необхідності підготувати дітей до життя «бойцями, хоч би елементарно підготовленими, і почувуючи ми себе настільки вільно, щоб пізнавати необхідність історичних

фактів і їх причинну обумовленість» [4, с.31]. Виходячи з того, що за концептуальне положення викладання даного предмету було покладено принцип від праці до знань, це обумовило й основні вимоги до проведення занять. А саме: інтеграція з іншими предметами; врахування синкретичного характеру розуму учнів в результаті чого процес відокремлення явищ культури і природи відбувається поступово в результаті роботи над явищами оточуючого життя, які безпосередньо спостерігаються; кожний вплив на дітей повинен пройти три інстанції – сприйняття, переробку і реакцію; педагог повинен керувати різними видами робіт учнів, враховуючи їх інтереси. У рекомендаціях до програми вчитель порівнюється з диригентом оркестру, з допомогою якого досягається «узгодженість звуків різних інструментів в гармонію п'єси» і сприяє створенню гармонійної картини процесу життя на землі [4, с. 29].

Як уже зазначалося, дисципліна «Культурознавство» вивчалася всі сім років навчання дитини в школі. Згідно програми цього предмету передбачалося перші чотири роки навчання починати з соціальних явищ і найближчих фактів соціальної культури, які оточують дитину. З п'ятого року навчання викладач переходив до вивчення послідовного ходу історії від давніх часів до сьогодення, зупиняючись тільки на «показові гребні історичних хвиль». Роботу з учнями передбачалося вести під лозунгом класичного виразу: «Ми вчимося не для школи, для життя». Педагоги постійно повинні були готувати своїх підопічних для життя, в життя і через життя, через все, що їх оточувало. Цікавою, на наш погляд, була мета діяльності школи, відповідно до якої вона не «має дати більш менш закінчену освіту, а є лише лабораторією, де дитині прищеплюється інтерес до всього оточуючого, де шляхом вивчення його, як висновку з попереднього, виробляємо план майбутнього» [4, с.32]. Але план викладання культурології був орієнтовний, тому, що він міг змінюватися відповідно до географії школи. В ньому пропонувалися лише загальні напрями занять, які повинні були виходити з першочергового виділення учнями з оточуючих їх цілісності явищ двох рядів – явища природи і явища культури.

У системі викладання культурознавства явища обох порядків пов'язані, але в цілях методичної зручності і в цілях допомоги викладачеві питання культурознавства виокремлювалися в особливу орієнтовну програму.

Навчальний план на першій ступені (1-4 рік навчання) передбачав з'єднувати в один комплекс, в один «вузол» такі дисципліни як політична економія, політична грамотність, історія, право, побут і т.д., більш ґрунтовно зупинятися на тих чи інших проблемах, які ближче до сучасності; переносити центр тяжіння навчального плану в сторони культури України і Росії, з якою

волею долі наша держава розділяла на протязі довшого часу більше чи менше однаковий економічний, культурний, ідеологічний розвиток.

У виділенні ряду явищ культури, безпосередньо (на перших кроках) оточуючих дитину щодня, повинно було встановити необхідність для дитини оточуючого побуту (їжа, одяг і житло). Проте програмою передбачалося поступове накопичення питань від простих до більш складних: від сім'ї і школи – до села, до міста, до держави. Взагалі перші два роки бесіди з культурознавства були складовою комплексних занять. Щодо 3 і особливо 4 року навчання тут спостерігалися зміни. Учні повинні були мати елементарний запас знань ними самими пророблених понять, які б давали змогу бути в курсі політичних подій, дозволили б їм перейти до загального курсу історії культури, орієнтуватися в поняттях державно-громадянської термінології. У цьому процесі значна роль належала дитячому самоврядуванню.

Починаючи з 5-го року навчання (13-літні діти і старше), культурознавство носило характер детального заглиблення у хід історичного процесу. У цій частині плану фігурувало більше фактів, імен і дат. На нашу думку, це пояснюється необхідністю для узагальнення минулого. Взагалі, запропонований план сприяв виробленню здібностей в учнів самостійно орієнтуватися в питаннях історії культури, а, головне, в поточному житті.

Особливістю запропонованого плану було те, що з перших кроків роботи, інформація, що здобувалася самими дітьми, непомітно підводила їх до відповідних асоціацій, до початків політграмоти, яка сама собою впливала із даних найближчого оточення і поєднувалася з результатами спостережень над живою дійсністю, враховуючи інтереси учнів.

Цей закінчений мінімальний цикл для перших чотирьох років був обов'язковий для всіх шкіл. Тому ми розглянемо зміст вивчення культурознавства у 1-4 класах.

У курсі культурознавства в початковій школі навчальним планом були визначені, наприклад, для учнів віком від 8 до 10 років такі теми: 1. Дошкільні враження дітей; 2. Сім'я. Проблеми їжі, одягу, житла відповідно до часу року. Екскурсія в кооператив (лавку); 3. Сільська хата і школа. Життя сім'ї і школи. Сільський схід; 4. розповідь дітей про поїздку в місто. Різниця села від міста у відношенні їжі, одягу, житла; 5. Бесіди про значення шкільних свят (їх соціальна і естетична сторона); 6. Розваги на селі (клуб, бібліотека, театр); 7. Надзвичайні ситуації в селі і боротьба з ними: пожежа і пожежні організації, **вредителі** хлібів і міри боротьби з ними тощо [5, с. 227].

Відповідно до навчального плану був розроблений орієнтовний план бесід з учнями для кожного з чотирьох років навчання. На *першому* році

навчання план передбачав розгляд таких комплексів: 1). Людина і природа; 2). Сім'я; 3). Брати і сестри (товариші, школярі, школа, праця і забава, колектив, шкільна громада, організація шкільного самоврядування); 4). Опис дня школяра (харчування, одяг, житло, праця, вогонь і т.д.); 5). Узагальнююча бесіда – праця, господарство, матеріальні умови життя в оточуючому середовищі. Дитячі ігри. Потреба краси. Відвідування театральної вистави. Танці, малювання. Мистецтво в минулому людства. Історія даного села.

На *другому* році навчання передбачалося розширити зону співпраці учнів з учителями з дослідження вищезгаданих тем до району, відповідно на *третьому* - до міста і, на кінець, на *четвертому* передбачалося вивчення губернії та України (короткі бесіди з історії).

Як бачимо, навчальні програми були побудовані на твердженні Д. Болдуїнова, що «розвиток особистості дитини не може відбуватися без неперервної зміни його поняття про самого себе, завдяки навіюванням оточуючих. Аналогічно, навіть у власній думці про себе, в кожній стадії свого розвитку він є до деякої міри часткою іншого». Звідси справжнє Я є тільки «Я соціальне». Саме на цій основі, за твердженням В. Селинова, більш-менш обґрунтовано були побудовані програми з культурознавства для учнів 8-12 років, коли вони вже є достатньо соціалізовані [5].

Аналіз програм дає підстави зробити висновок, що головне місце в культурознавстві займала соціальність, але у формі тих простих людських стосунків, які без напруження засвоюються дітьми і переносяться ними в галузь гри, бесіди, трудової діяльності т.п. Особливістю, що визначали культурознавство в початкових класів були суспільні явища в межах рідного краю, і при тому з точки зору праці, як соціального фактора.

Головними методами викладання даного предмету в початкових класах були бесіди. Особлива увага надавалася першим з них, у яких, по-перше, робився наголос на необхідності розвитку інтересу у дітей до питань історії культури, а, по-друге, на необхідності накопичення спостережень за фактами оточуючого життя, що й ставало основою роботи з культурознавства. Ручна ж праця (малювання, ліпка, реконструкція й моделювання) – методом організації діяльності. Тобто, передбачалося, що, розглядаючи будь-яку проблему, наприклад, архітектуру цікавої будови, необхідно створити модель «житла минулого – сьогодення й майбутнього». Це необхідно робити тому, що, як зазначалося у методичних рекомендаціях до програм з культурознавства, - «одного спостереження, безперечно мало: воно може не торкнутися свідомості дитини, якщо викладачем не будуть прийняті дії до опрацювання явищ які спостерігаються, шляхом діяльної реакції» [4, с. 30].

Отже, проблема соціалізації молодших школярів, ідею якої активно відстоював Василь Сухомлинський, враховуючи досвід вивчення учнями 1-4 класів шкіл України в 1920-х роках такого інтегрованого курсу, як культурознавство, може бути успішно розв'язана в сучасних загальноосвітніх школах першого ступеня нашої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухомлинський В.О. Праця – основа всебічного розвитку людини // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 145-159.
2. Сухомлинський В.О. Комуністична ідейність – основа морального виховання // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 35-46.
3. Сухомлинський В.О. Людина неповторна // Вибрані твори. В 5-ти т. Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 80-96.
4. Талпа М., Янковский П. К вопросу о преподавании культуроведения в 7-ми летней трудовой школе // Наша школа (Одеса). – 1923. - №2. - С. 29-34.
5. Селинов В. Вопросы культуроведения в начальной школе с указанием на литературу. Темы для проработки на местах // Наша школа (Одесса). – 1924. - № 4-5. – С. 227-230.